

ODNOS *SRPSKOG LISTA (GLASA)* PREMA AUTONOMAŠIMA U DALMACIJI 80-IH GODINA XIX. STOLJEĆA

Tihomir RAJČIĆ
Split

UDK 949.75:943.6:329 (Dalmacija)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28. XII. 2000.

U radu autor ispituje odnos Srpske stranke prema autonomašima u austrijskoj Dalmaciji 80-ih godina XIX. stoljeća. Najprije konstatira da se suradnja Srba i autonomaša temeljila na jasno izraženim zajedničkim interesima. Na prvom mjestu, to se očituje u protivljenju sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom ali i hrvatstvu kao takvom. Drugi razlog je politička slabost obiju stranaka. Istupi političara srpske stranke prema autonomašima u najvećem je broju slučajeva pozitivno intonirani. Iznosi se zajednički interes obrane srpske i talijanske narodnosti od "kroatizacije", otpor "političkom nasilju" Narodne stranke, koju se vidi kao produženu ruku austrijske vlade. Stoga Srbi odbijaju optužbe o talijanskom iredentizmu te brane pravo postojanja posebne srpske narodnosti u Dalmaciji. U političkim borbama podupiru autonomaške kandidate Bajamontija i Lapennu. Autor potom konstatira da odnosi Srba i autonomaša nisu bili uvijek skladni. Naprotiv. Srbi autonomaše često optužuju za izdaju "pravog autonomaškog načela" i vjersku netoleranciju. Do sukoba dolazi i oko jezičnih i narodnosnih gledišta. Stoga autor na kraju konstatira da su Srpska stranka i autonomaši bile suprotstavljene u jezičnim, narodnosnim i vjerskim gledištima. Ono što ih je stvarno povezivalo, bilo je neprijateljstvo prema hrvatstvu ("kroatizaciji"), odbijanje sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom te politička slabost obiju stranaka

Uvod

Cilj ovog članka je prikaz odnosa *Srpskog lista (glasa)*, glasila Srpske stranke u Dalmaciji prema autonomašima tijekom 80-ih godina XIX. stoljeća. Izbor ovog, relativno kratkog, kronološkog okvira uvjetovan je dvama činiocima. Ekskluzivna nacionalna ideologija službenog glasila Srpske stranke *Srpskog lista (glasa)* koju on zastupa od svoje pojave 1880., u tadašnjoj Dalmaciji predstavljala novost. Novost je bila i srpsko-autonomaška suradnja. Značila je prekid dužeg razdoblja hrvatsko-srpske suradnje. Polazna točka ovog istraživanja su izbori za Carevinsko vijeće 1879. Oni su prvi samostalni politički istup Srba ali i početak srpsko-autonomaške suradnje. Krajnja točka je srpsko-autonomaška pobjeda na lokalnim izborima u Dubrovniku 1890. Razvoj odnosa Srpske stranke prema autonomašima u Dalmaciji tijekom 90-ih godina XIX. stoljeća bit će

prikazan u posebnom prilogu. Ova tema otvara i neka nova pitanja. Riječ je, ponajprije, o problemu periodizacije srpsko-autonomaških odnosa ali i o razvoju srpsko-autonomaških odnosa općenito. Budući da izlaze iz okvira ovog rada, ti će problemi također biti obrađeni posebno.

Odnos *Srpskog lista (glasa)* prema autonomašima u Dalmaciji dosad nije potanje istražen. Historiografska literatura donosi uglavnom usputne podatke. Kosta Milutinović se u svome djelu "Vojvodina i Dalmacija 1760-1914" odnosom Srba i autonomaša bavi relativno opširno. On podršku koju su srpski birači u obrovačkom izbornom kotaru 1879. dali autonomašu Gustavu Ivaniću smatra "političkom pogreškom" jer Ivanić nije zastupao srpske interese. U pozadini svega Milutinović vidi želju pravoslavnih konzervativaca u Dalmaciji, na čelu s Nikodimom Milašem, da pod svaku cijenu odvoje Srbe od Narodne stranke. Milutinović daljnju suradnju Srba s autonomašima također sagledava kao djelo Nikodima Milaša i konzervativaca u Srpskoj stranci.¹ Grga Novak je početak srpsko-autonomaške suradnje sagledao u kontekstu rastućih hrvatsko-srpskih sukoba u drugoj polovici 70-ih godina XIX. stoljeća. Glavnu točku prijevora vidi u sudbini Bosne i Hercegovine i u sukobu hrvatske i srpske državne misli u Dalmaciji. Neuspjeh Mihovila Klaića na izborima za Carevinsko vijeće 1879. vidi kao reperkusiju takvog razvoja događaja. Suradnju bukovičkih Srba s autonomašima na tim izborima smatra putokazom za kasniju srpsko-autonomašku suradnju u čitavoj Dalmaciji. Novak također primjećuje da autonomaši još od 1870. podupirali one Srbe koji su bili protiv sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom. U razdoblju iza 1879., smatra Novak, Srbe i autonomaše vezuje za otpor hrvatstvu i sjedinjenju Dalmacije s banskom Hrvatskom.² Slično stajalište donosi i Nikša Stančić. On smatra da je zaoštavanje problema Bosne i Hercegovine pridonijelo sukobljavanju hrvatskih i srpskih političkih snaga. To se suprotstavljanje iskazalo kao sukob hrvatske i srpske državne ideje. Bukovički su Srbi na izborima 1879. raskinuli dotadašnju suradnju s Narodnom strankom i glasali protiv Klaića, a za talijanaškog kandidata. To je ujedno značilo i političko osamostaljenje Srba. Osnovicu novog stava srpske politike u Dalmaciji Stančić vidi u protivljenju hrvatskoj državnoj ideji. U tom kontekstu, Stančić smatra da je Srbe i autonomaše povezivalo protivljenje sjedinjenju Dalmacije s banskom Hrvatskom.³ Trpimir Macan, analizirajući suradnju Srba i autonomaša, njen uzrok također vidi u protivljenju Srba hrvatskoj državnoj i nacionalnoj ideji. Videći u hrvatskoj nacionalnoj i državnoj ideji svoju propast, Srbi su ušli u "neperspektivni, a po posljedicama i negativni savez s autonomašima".⁴

---

¹ Kosta MILUTINOVIĆ, *Vojvodina i Dalmacija 1760-1914*, Novi Sad, 1973., str. 278, 279, 283, 284, 285, 315, 316, 317.

² Grga NOVAK, Podvojene narodne snage u Dalmaciji, *Radovi instituta HAZU u Zadru*, sv. 10, Zadar, 1963., str. 19, 21, 23.

³ Nikša STANČIĆ, Srbi i srpsko-hrvatski odnosi u Dalmaciji u vrijeme narodnog preporoda, *Zadarska revija*, 5-6, 1990., str. 618.; *Isti*, Hrvatstvo, srpstvo i jugoslavenstvo u Dalmaciji u vrijeme narodnog preporoda, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, 1970., str. 238.

⁴ Trpimir MACAN, *Miho Klaić*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str.302.

Izvori, s druge strane, omogućavaju bolji uvid u ovu problematiku. Na prvom mjestu je pisanje *Srpskog lista (glasa)*, službenog glasila Srpske stranke u Dalmaciji, čiji su članci ovdje najviše korišteni. Istupe srpskih političara prema autonomašima moguće je pratiti i u *Brzopisnim izvješćima Dalmatinskog sabora*. Značajan izvor je i spis Save Bjelanovića *Don Miho na braniku*. U manjoj su mjeri korišteni *Narodni list* i *Narod* te još neki suvremeni politički spisi. Treba reći da navedeni izvori uglavnom donose stajališta srpskih političara iz sjeverne Dalmacije. Međutim, razlike koje su postojale u gledištima srpskih političara na jugu i sjeveru tadašnje Dalmacije nisu, u 80-im godinama ugrožavale jedinstvo Srpske stranke. Razlog je čvrsto vodstvo Save Bjelanovića.⁵

Odnos *Srpskog lista (glasa)* prema autonomašima

Prije samog izlaganja teme, potrebno je reći nešto o uzrocima koji su hrvatsku i srpsku politiku u Dalmaciji doveli na različite pozicije. Bez toga nije razumljiv ni hrvatsko-srpski sukob ni suradnja Srba s autonomašima.

Na prvom mjestu je učvršćenje dualizma. Car Franjo Josip smatrao je Austro-Ugarsku nagodbu iz 1867. privremenim ustupkom Mađarima. Cilj tog ustupka bio je unutrašnja stabilizacija Monarhije koja bi omogućila da Prusima uzvrati za poraz iz 1866. i ponovo uspostavi premoć u Njemačkoj. No, Bismarckova pobjeda nad Francuzima i stvaranje Njemačkog Carstva 1871. doveli su do odustajanja od takve politike. Njemačka je, čak što više, Austro-Ugarskoj postala jedini pravi vanjskopolitički partner. To je 1879. dovelo do stvaranja Dvojnog saveza sa Njemačkom. Uključenjem Italije 1882. stvoren je Trojni savez, a Italija se tom prilikom, barem službeno, odrekla iredentističke politike prema Austro-Ugarskoj. Bismarck je, sa svoje strane, važnim elementom sigurnosti Njemačke smatrao ravnotežu između Austro-Ugarske i Rusije. To je dovelo do stvaranja Trocarskog saveza Njemačke, Austro-Ugarske i Rusije iz 1873. i njegove obnove 1881. Tajnim ugovorom sa Srbijom iste godine ta je zemlja postala austro-ugarski protektorat. U tom kontekstu treba spomenuti i problem Bosne i Hercegovine. Rusija je 1877. priznala pravo Austro-Ugarskoj da zaposjedne ove dvije pokrajine. Na Berlinskom kongresu 1878. to je pravo potvrđeno i od strane velikih sila. Time je interesna sfera Monarhije definitivno skrenuta na Balkan. Na unutrašnjem planu značajan je pokušaj kompromisa sa Česima. Tzv. *Fundamentalni članci* iz 1871., trebali su omogućiti stvaranje ujedinjene Češke, te joj osigurati poseban status po uzoru na Ugarsku. To je trebalo voditi federalizaciji Monarhije na bazi historijskih pokrajina. Ovaj je pokušaj, međutim, propao. Mađari su u federalizaciji vidjeli opasnost za svoj povlašteni položaj, a Nijemci se nisu htjeli odreći prevlasti u zapadnom dijelu Monarhije. Stoga se car ubrzo vratio duhu Nagodbe i u nju ugrađene prevlasti Nijemaca i Mađara. Sve je to značilo konačno učvršćenje dualizma i stabilizaciju

---

⁵ Tihomir RAJČIĆ, Sukobi unutar srpske stranke u austrijskoj Dalmaciji 1897.-1902., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 41/1999., str. 248, 251, 252.

Habsburške Monarhije.⁶ Učvršćenjem dualizma blokirana je samostalna hrvatska politika, a političkim i ekonomskim podređivanjem Srbije blokirana je samostalna srpska politika. To, ipak, nije spriječilo njihovo suprotstavljanje.⁷ Povod je bila sudbina Bosne i Hercegovine. U Narodnoj stranci u Dalmaciji pojavila su se tri različita gledištima. Prvo je zastupao Mihovil Pavlinović, koji je smatrao da na osnovu hrvatskog državnog prava Bosnu i Hercegovinu treba priključiti Austro-Ugarskoj, a zatim i ujedinjenoj Hrvatskoj. Drugo stajalište zastupao je Mihovil Klaić koji se zalagao za priključenje obiju zemalja Srbiji i Crnoj Gori kao temelju budućeg jugoslavenskog ujedinjenja. Klaićevo stajalište je, međutim, pod pritiskom vanjskih okolnosti, evoluiralo. Smatrao je da će politika velikih sila to pitanje riješiti po svojim mjerilima. Srbi su, s druge strane, odbacivali svako rješenje koje nije vodilo pripajanju tih pokrajina Srbiji odnosno Crnoj Gori. Stoga je i Pavlinovićevo i Klaićevo gledište Srbima bilo podjednako neprihvatljivo. U Dalmaciji 80-te godine predstavljaju vrhunac oportunističke politike narodnjaka i njihove suradnje s Vladom. Od pobjede na saborskim izborima 1870. Narodna stranka je imala uvjerljivu većinu u Dalmatinskom saboru. Svi zastupnici u Carevinskom vijeću bili su iz njenih redova. Imala je vlast u gotovo svim gradovima i općinama. Izuzetak su bile općine u kojima je vlast držala Srpska stranka ili autonomaši. Ovo razdoblje donosi rapidno političko slabljenje autonomaša. Nakon poraza u Splitu 1882. te u još nekim manjim općinama, Zadar je krajem 80-ih ostao jedino autonomaško uporište. *“Bilo je to vrijeme kada je Austro-Ugarska po završetku “istočne krize” uspostavila kontrolu nad Srbijom i podržavala u njoj režim dinastije Obrenovića, te je i u Hrvatskoj mađarska vlada podržavala Srbe kako bi blokirala hrvatsku politiku. Od tada je došlo do raskida dotadašnje suradnje hrvatske i srpske politike, a srpske političke snage u Hrvatskoj počele su se zasebno politički organizirati i uspostavljati suradnju s onim snagama koje su se protivile kako ujedinjenju hrvatskih teritorija, tako većem stupnju političke samostalnosti Hrvatske.”*⁸ U Dalmaciji, ovo je značilo početak srbsko-autonomaške suradnje. Na izborima za Carevinsko vijeće u srpnju 1879. Miho Klaić bio je kandidat Narodne stranke u izbornom kotaru Zadar-Pag-Benkovac-Obrovac. U tom kotaru su, zahvaljujući prevlasti autonomaša na Pagu i u Zadru, srpski birači iz Benkovca i Obrovca imali odlučujući utjecaj. Oni su svoje glasove do tada davali Klaiću. Ovaj put međutim stvari su se promijenile. Narodna stranka s Klaićem kao kandidatom naišla je na otpor članova Izbornog odbora u Obrovcu. Oni nikako nisu htjeli prihvatiti program Narodne stranke, a pogotovu ne podržavati ujedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom. Sporno pitanje bila je, naravno, i Bosna i Hercegovina. Srbi su odbijali mogućnost njihova ulaska u sastav

---

⁶ Robert A. KANN, *A History of the Habsburg Empire, 1526.-1918.*, University of California press, Berkeley, Los Angeles, London, str. 276, 358, 359, 406-410; Hans KOHN, *The Habsburg Empire, 1804-1918*, Princeton, New Jersey, str. 72, 73, 85, 92.; A. J. P. TAYLOR, *Habsburška monarhija*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 180-183.; *isti*, *Borba za prevlast u Europi 1848-1918*, Sarajevo, 1968., str. 251, 265, 267.

⁷ Nikša STANČIĆ, Srbi i srpsko-hrvatski odnosi u Dalmaciji u vrijeme narodnog preporoda, *Zadarska revija*, 5-6, 1990., str. 615, 618.

⁸ Nikša STANČIĆ, Hrvatska nacija i hrvatski nacionalizam u 19. i 20. stoljeću, *Vjesnik HAZU*, 1-3/97., str. 88, 90.

sjedinjene Hrvatske, tj. "petojednice", kako ju je kasnije nazvao Sava Bjelanović, vođa Srpske stranke i urednik *Srpskog lista (glasa)*. Ovdje treba imati na umu još nešto što je negativno utjecalo na stav Srba. Riječ je o činjenici da je Klaić u austro-ugarskim delegacijama okupaciju Bosne i Hercegovine prihvatio kao svršen čin, što nije bilo prihvatljivo srpskoj politici. Jedan dio birača bio je sklon kompromisnom rješenju da se mjesto Klaića kandidira Borelli ili Medaković. Mihovil Pavlinović je predlagao da se umjesto Klaića kandidira lokalni predstavnik Srba Simić kako bi se izbjeglo da Srbi glasuju za autonomaša. Ali to u Narodnoj stranci nije naišlo na odaziv isto kao ni uvjeti koje su Srbi bili postavljali. Usporedo su vođeni pregovori između Srba i autonomaša koji su u istom izbornom kotaru istaknuli svog kandidata Gustava Ivanića, zeta poznatog zadarskog autonomaškog vođe Trigarija. Ovi su pregovori dan uoči izbora dali rezultata. Ivanić je, da bi ga Srbi podržali, potpisao listu zahtjeva, među kojima su odbijanje sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom te priznanje posebne srpske narodnosti bili glavni zahtjevi. Već na prvi pogled može se zaključiti da ovakve zahtjeve Narodna stranka nije mogla prihvatiti, pa je sigurno da su oni namjerno formulirani tako da bi se izbjegla svaka mogućnost pogodbe i da bi se samostalnim istupom Srbi što više afirmirali. Na izborima u ovom izbornom kotaru autonomaši su, zahvaljujući srpskim glasovima, pobijedili neznatnom većinom.⁹

Karakter te prve suradnje, može se reći, odredio je i daljnje odnose Srpske i autonomaške stranke. Naime, već potkraj 1879. Sava Bjelanović, budući urednik *Srpskog lista* i vođa Srpske stranke, komentirajući u *Zastavi* izbornu podršku Srba autonomaškom kandidatu Ivaniću, kaže kako suradnja Srba i autonomaša može biti samo posljedica političkog računa.¹⁰ Ovo stajalište Bjelanović je kasnije ponavljao jer će politički račun ostati glavna poveznica Srpske i autonomaške stranke. Ipak ne i jedina.

Kad piše o autonomaškoj stranci, *Srpski list (glas)* u najvećem broju slučajeva brani njena stajališta, odnosno opravdava suradnju Srpske i autonomaške stranke. Vrlo rijetko donosi podatke o sukobima. Isto se može reći i za istupe zastupnika Srpske stranke u Dalmatinskom saboru.

Srpski list, sukladno tome, sustavno zastupa stajalište da ne postoji talijanski iredentizam u Dalmaciji. To se prije svega odnosi na Zadar koji je tada bio najjače, a od kraja 80-ih godina XIX. stoljeća i jedino autonomaško uporište. Iredentizam se smatra izmišljotinom Narodne stranke, koja time želi što jače potisnuti autonomaše ali i Srpsku stranku, kao opozicijske stranke. Vrlo se često iredentizam proglašava i izmišljotinom vlade u Beču. U pozadini svega poslanici Srpske stranke u Dalmatinskom saboru vide nastojanje da se Dalmacija u potpunosti pohrvati. To bi po njihovu mišljenju vodilo

---

⁹ Grga NOVAK, navedeno djelo, str. 13-28.; Kosta MILUTINOVIĆ, navedeno djelo, 278; 279, 280.; Trpimir MACAN, navedeno djelo, str. 297-298; Nikodim MILAŠ, Uspomene iz prvih godina srpskog političkog pokreta na primorju, *Novi Srpski list*, 17, 18/1903.; Sava BJELANOVIĆ, *Don Miho na braniku*, Zadar, 1883., str. 31, 32, 36, 50, 54.; Dinko POLITEO, *Srpsko-hrvatsko pitanje u Dalmaciji*, Split 1889. str. 100.

¹⁰ Klaić i Ivanić, *Zastava*, 3.12. 1879.

iskorjenjivanju Srba i Talijana, nakon čega bi, zbog popustljivosti Hrvata i Narodne stranke, vlada lakše sprovela germanizaciju.¹¹

Što više, *Srpski list* piše kako nije istinita teza, koju u to doba zastupa *Narodni list*, da je Italija opasna za Hrvate i Srbe. *Srpski list* 1884. piše da Italija nema nikakvih aspiracija prema Dalmaciji. U Italiji se vidi prijatelj Srba, koji podupire ujediniteljsku misiju srpskog naroda na Balkanu.¹² Ipak, dvije godine kasnije o Italiji na stranicama *Srpskog lista* nalazimo sasvim drugačije stajalište. U članku "Italija na istoku" *Srpski list* 33/1887. osuđuje talijansku imperijalističku politiku na Balkanu. Također žali što je Italija napustila poštovanje principa narodnosti. Smatra da bi Italija na Balkanu trebala poštovati ruske težnje. Slično stajalište donose i članci "Stanje na Balkanu I" i "Stanje na Balkanu III", *Srpski list* 40, 43/1887., gdje se Italiji zamjera što je postala "Bizmarkovo oružje na Balkanu". Ovdje treba dodati i to da na odnos *Srpskog lista* prema Italiji utječu i interesi Crne Gore, koja je tada bila glavno središte srpskog nacionalizma i koja se u vanjskoj politici oslanjala na Italiju, što je 1896. kulminiralo udajom crnogorske princeze za talijanskog princa.

U obrani autonomaških stajališta *Srpski list (glas)* koristi i argument o potrebi poštovanja visoko razvijene talijanske kulture i potrebi poštovanja talijanskog jezika kao medija te kulture. Narodnoj stranci stoga predbacuje da ne poštuje te očite vrijednosti te da ih na barbarski način želi iskorijeniti.¹³ U tom kontekstu posebno je zanimljiv slučaj talijanske škole u Trogiru. Ovu je školu Dalmatinski sabor odbio financirati, ali je Vlada zapljenom sredstava iz zemaljske školske zaklade pomogla njen opstanak. To je izazvalo nezadovoljstvo Narodne stranke koja je u tome vidjela pokušaj da se zaustavi neumitni proces pohrvaćenja javnog života. *Srpski list* sve to vidi u kontekstu pokušaja Hrvata da u Dalmaciji iskorijene Talijane i Srbe. Stoga Srpska stranka ustrajno podupire autonomaše u obrani opstanaka talijanske škole u Trogiru. Pri tome odbija tvrdnju Narodne stranke da je ovdje u pitanju sprječavanje ponarođenja, već smatra da je posrijedi politika Narodne stranke, koja podupirući Vladu pod krinkom borbe za ponarođenje pomaže uvođenje njemačkog umjesto talijanskog jezika u Dalmaciji. Savo Bjelanović, vođa Srpske stranke, u svojim se govorima u Dalmatinskom saboru također angažirao u obrani talijanske škole u Trogiru. Ovakvo stajalište argumentira liberalnim načelom, po kojem svaka nacija ima pravo na opstanak, ma koliko malo bila zastupljena na određenom području. Također odbija stajalište Narodne stranke o nepostojanju talijanske narodnosti u Dalmaciji. On smatra da bi upotrebu talijanskog jezika u Dalmaciji trebalo očuvati. Svoje stajalište argumentira i bogatim kulturnim naslijeđem talijanskog jezika te praktičnom potrebom da se i dalje komunicira na kulturnom jeziku kakav je talijanski. Bjelanović također tvrdi da je inzistiranje na ukidanju talijanske škole u Trogiru samo skretanje pozornosti s neučinkovite

---

¹¹ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1884., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1885., str. 49., Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1885., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1886., str. 194-197, 232.; "Dalmatinska dnevna pitanja"; *Srpski list*, 21, 22/1884.

¹² "Italija prema Dalmaciji", *Srpski list*, 24/1885.; "Italija u srpskom pitanju", *Srpski list*, 2/1886.

¹³ "Naši dopisi", *Srpski list*, 46/1886.;

politike Narodne stranke u jezičnom pitanju. Bjelanović smatra da bi roditeljima trebalo prepustiti da odluče hoće li njihova djeca tu školu pohađati ili neće.¹⁴ Zastupnik Srpske stranke u Dalmatinskom saboru Marko Petranović istovremeno je izrazio sumnju da je narodni jezik dovoljno zreo da potpuno, pogotovu u kulturi i znanosti, zamijeni talijanski jezik. Stoga se zalaže za njegovo postupno uvođenje u javni život, što opet opravdana opstanak talijanskog jezika.¹⁵

Srpski list (glas) brani autonomaše i u pitanju izbora, ustrajno ponavljajući tezu da su Srpska stranka i autonomaši kao oporbene stranke žrtve političkog nasilja vladajuće Narodne stranke. Najizrazitiji primjer takvog stava je pisanje o izbornom porazu Luigija Lapenne, bivšeg autonomaškog vođe, koji je nakon dugog odsustva pokušao svojim političkim nastupom zaustaviti opadanje sve slabijih autonomaša u Dalmaciji. Iako je riječ o čovjeku koji je imao dobro političko zaleđe u Beču, *Srpski list* nastoji njegov poraz prikazati kao političko nasilje Narodne stranke. *Srpski list* brani autonomaškog prvaka u polemici s *Narodnim listom* tvrdeći da je Lapenna u pravu kada kaže da Narodna stranka progoni talijanstvo i srpstvo u Dalmaciji.¹⁶ Kad je riječ o odnosu Srba prema Lapenni i autonomašima, zanimljiv je podatak koji *Srpski list* donosi 1888. Doznajemo, naime, da su članovi srpskog studentskog društva "Zora" u Beču stipendisti Lapennine zaklade.¹⁷

Na isti način prikazani su saborski izbori 1885. *Srpski list* tada piše o pritiscima prvaka Narodne stranke u Splitu i Zadru, u čemu uživa pomoć Vlade odnosno namjesnika Jovanovića.¹⁸ Za razliku od ovoga, komentirajući općinske izbore u autonomaškom Zadru godinu prije, *Srpski list* konstatira da su oni prošli slobodno i bez nasilja. Istovremeno hvali autonomaše da su u Zadru organizirali dobru i jeftinu upravu, bolju od onih u gradovima u kojima je na vlasti Narodna stranka.¹⁹

Dokaze o tome kako Narodna stranka progoni autonomaše i Srbe, *Srpski list* nalazi i u činjenici prestanka izlaza talijanskog lista *La Diffesa* i srpskog *Draškova Raboša* u Splitu te lista Srpske stranke u Dubrovniku *Radnik*.²⁰ Istu tezu dokazuje i Sava Bjelanović u Dalmatinskom saboru, tvrdeći da su učitelji u školama nadahnuti fanatičnim hrvatstvom te da zbog toga otvoreno agitiraju protiv autonomaške i srpske politike u Dalmaciji.²¹

---

¹⁴ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1884., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1885., str. 135-136; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1885., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1886., str. 231-232; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1886., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1887., str. 435-437; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1887., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1888., str. 563-566.; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1889., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1890., str. 501-1891., str. 548.

"Što smo mi", *Srpski list*, 1/1886.

¹⁵ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1884., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1885., str. 126.

¹⁶ "Položaj", *Srpski list*, 10/1885.; "Dr. Luigi Lapenna", *Srpski list* 23 /1885.; "Pabirci", *Srpski list*, 25/1885.

¹⁷ "Pabirci", *Srpski list*, 12/1888.

¹⁸ "Izbori zastupnika velikijih poreznika", *Srpski list*, 21/1885.

¹⁹ "Općinski izbori u Zadru", *Srpski list*, 46/1884.

²⁰ "Domaće", *Srpski list*, 50/1887.

²¹ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1885., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1886., str. 155-157.

Gledište o zajedničkoj ugroženosti i proganjanju Srba i autonomaša najjasnije je izraženo u rubrici Naši dopisi *Srpskog lista* 14/882. Tu, među ostalim, piše i ovo: “*Talijanski duh snaži Srbinu njegov duh. Ta jedna nas je sudbina u Dalmaciji gonila*”.

Sva navedena stajališta rekapitulirao je mnogo kasnije (1897.) *Il Dalmata* u nekrologu Savi Bjelanoviću. Hvaleći preminulog vođu Srpske stranke, *Dalmata* kaže da je on ojačao srpsku samosvijest. Pri tome ističe kako je dokazivao postojanje posebne talijanske nacije u tadašnjoj Dalmaciji i branio upotrebu talijanskog jezika. *Dalmata* također ističe da je bio pristalica političke suradnje Srba i autonomaša pa je zbog toga na izborima 1885. podupirao Lapennu i žalio zbog srpsko autonomaškog sukoba u Kotoru. Bjelanović se, kaže nekrolog, odupirao “kroatizaciji” Dalmacije jer je kao pravi Slaven gajio “*duboke antipatije prema Hrvatima*” jer “*je mislio da su Hrvati umjetan produkt spreman na opacine, daleko od svake slavenske krvi*”.²²

Srpski list (glas) smatra da Srpsku stranku i autonomaše najčvršće povezuje protivljenje sjedinjenju Dalmacije s banskom Hrvatskom i zalaganje za njenu političku i državno-pravnu individualnost. Tako, osvrćući se na pojavu autonomaškog lista u Splitu *La Diffesa*, glasilu Srpske stranke piše kako ovaj list poštuje *naš jezik* i brani pravi temelj autonomaške stranke, autonomiju Dalmacije.²³ *Srpski list* 11/1885. u članku Položaj II kaže da se Srpska stranka zalaže za autonomiju Dalmacije, poštovanje općih demokratskih prava i sloboda. Pored toga, odbija stajalište *Narodnog lista* da bi očuvanje autonomije Dalmacije značilo isticanje njenog talijanstva. Saborski zastupnik Srpske stranke Ignacije Bakotić (inače Srbin katolik), suradnju s autonomašima je argumentirao slaganjem oko opstanka talijanskog jezika u Dalmaciji, protivljenjem uvođenju njemačkog jezika te “*protivljenje izručenju Dalmacije Mađarskoj*”, tj. protiv sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom. Bakotić, iako se s autonomašima ne slaže u jezičnom i narodnosnom pitanju, u jednoj polemici s Pavlinovićem kaže kako Dalmacija ima svoje posebno državno pravo.²⁴ Jednako misli i Sava Bjelanović. U svome spisu *Don Miho na braniku* on ističe da je Dalmacija posebna, srpska zemlja, čiju autonomiju treba sačuvati.²⁵ Zalaganje za autonomiju Dalmacije jest ono oko čega se Srbi i autonomaši slažu.

Za osvjetljavanje stava Srpske stranke prema autonomašima značajno je također spomenuti pisanje *Srpskog lista* o ponarođenju općine u Splitu 1882. *Srpski list* o tom događaju piše vrlo šturo. Razlog je jasan. *Srpski list* želi umanjiti značaj velikog poraza njihovih političkih saveznika.

Jedini ozbiljan osvrt na ovaj događaj predstavlja članak Općinski izbori u Spljetu gdje se vrlo pohvalno piše o Bajamontiju. Za njega se kaže da je zaslužan za svoj grad kao rijetko koji gradonačelnik u Dalmaciji. Opisuje ga se kao idealistu i iskrenog rodoljuba koji

---

²² “Sava Bjelanović”, *Il Dalmata*, 32/1897.

²³ “Narodu”, *Srpski list*, 31/1884.

²⁴ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1889., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1890., str. 500-501.; Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1883., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1884., str. 76.

²⁵ Sava BJELANOVIĆ, “Don Miho na braniku”, Zadar, 1882., str. 30

nije bez mana, ali koji je puno bolji od prvaka Narodne stranke u Splitu.²⁶ Značaj općinskih izbora u Splitu 1882. prema *Srpskom listu* ogleda se u tome da bi oni trebali biti prekretnica, tj. da bi na njima trebalo biti zaustavljeno napredovanje “crne čete” odnosno Narodne stranke.²⁷ *Srpski list* na svojim stranicama donosi i neke dopise Draška, urednika *Draškova raboša*, kratkotrajnog humorističkog lista Srpske stranke u Splitu. U tim dopisima sustavno se izvrgavaju ruglu prvaci Narodne stranke. Ovakvo pisanje svakako je imalo za cilj pripomoći kampanji autonomaške stranke za predstojeće izbore.²⁸ O datumu izbora te o njihovim rezultatima ne nalazimo na stranicama *Srpskog lista* ništa. Tek dosta kasnije u rubrici Domaće moguće je naći sitne vijesti iz kojih se neizravno vidi da je Narodna stranka odnijela pobjedu. Stanje u Splitu nakon izborne pobjede Narodne stranke u tim se vijestima opisuje kao strahovlada narodnjaka, koji su odmah počeli progoniti političke neistomišljenike.²⁹

Srpski list (glas) ustrajno opravdava potrebu suradnje Srba i autonomaša, kako na pokrajinskoj tako i na lokalnim razinama. U tom nastojanju iznosi i tvrdnju o potrebi da Srbi nađu novog političkog saveznika nakon što su ih Hrvati, odnosno Narodna stranka “izdali”: “Oni isti ljudi hrvatske stranke koji sad podmeću Srbima u Boki, pričerali su k zidu Srbe u gornjoj Dalmaciji i doveli ih do toga da oni bez pomoći jednog saveznika ne mogu birati nijednog zastupnika.”³⁰ Dakle, neizravno se priznaje da je Srpska stranka politički slaba i da mora imati saveznika ako želi osigurati politički opstanak. Na isti način je intoniran članak u rubrici Naši dopisi, *Srpski list* 44/1885. Tu se kaže da je savez s autonomašima “savez sa dalmatinskom braćom protiv Hrvatske prevlasti jarma i poganluka”. *Srpski list* suradnju s autonomašima opravdava i analogijom s djelovanjem Srpskog kluba u okviru Narodne stranke u banskoj Hrvatskoj. Oba politička saveza, s Khuenom u banskoj Hrvatskoj odnosno s autonomašima u Dalmaciji, vide se kao politička nužda. Da je tome tako, potvrđuje i pisanje, donekle pretenciozno, ali u biti istinito, *Narodnog lista*, koji, Srpsku i autonomašku stranku podrugljivo naziva “odcjepljeni patuljci”.³¹

---

²⁶ Srbi tijekom 80-ih godina odaju Bajamontiju dosta priznanja. Tako je, npr. 1884. Bogoljub Petranović u listu splitskih autonomaša *La Diffesa* objavio čak i pjesmu posvećenu Bajamontiju. *Narodni list*, komentirajući to, ironično konstatira da je pjesnika nadahnula “vila bukarica”, tj. da je bio pijan. “Domaće viesti”, *Narodni list*, 87/1884.

²⁷ “Općinski izbori u Spljetu”, *Srpski list*, 17/1882. Pojam “crna četa” iskovao je vjerojatno Srbin katolik iz Kaštela, kod Splita, Jovo Metličić. Njime se još više htjelo istaknuti značaj svećenstva u Narodnoj stranci te je što upečatljivije prikazati kao “natražnjačku” i “klerikalnu”. Metličić je kasnije uređivao gore spomenuti *Draškov raboš*. Vidi “Devet zastupnika”, *Srpski list*, 23/1885.

²⁸ “Naši dopisi”, *Srpski list*, 18/1882; 19/1882.; 22/1882.; “Prilog”, *Srpski list*, 44/1882.

²⁹ “Domaće”, *Srpski list* 44/1882., 46/1882.

³⁰ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1887., Brzotisaak *Narodnog lista*, Zadar, 1888., str. 397-402.; “Budimo na čistu”, *Srpski list*, 18/1885.

³¹ “Za izborne borbe”, *Srpski list*, 14/1888.; “Talijanaši i nadri Srbi dalmatinski pod barunom Jovanovićem”, *Narodni list*, 5/1884.

Od svega navedenog odudara saborska rasprava o talijanskoj školi u Trogiru 1888. godine. Te je godine, zbog ponovljenog zahtjeva Vlade da se škola financira iz zemaljske školske zaklade, došlo do oštre polemike između narodnjaka i autonomaša. Ovaj put Srbi se nisu angažirali u obrani autonomaških stajališta, kao što su to inače radili.³² Nešto prije *Srpski list* čak i polemizira s autonomaškim *Dalmatom*. Najprije mu zamjera da ne pazi dovoljno na interese Srpske stranke iako je naziva saveznicom. Dugogodišnja suradnja Srba i autonomaša tu se opisuje isključivo kao niz povremenih izbornih sporazuma. Na drugom mjestu, u polemičkom se tonu odbacuje tvrdnja da je Srpska stranka pregovorima s Narodnom strankom prekršila nekakav sporazum s autonomašima. U odnosu prema Hrvatima *Srpski glas* odbacuje bezuvjetnu suprotstavljenost, za koju se zalaže *Il Dalmata*.³³ Ovdje, svakako treba imati na umu da su tada još uvijek u tijeku bili (neuspjeli) pregovori Narodne i Srpske stranke o izmirenju. Otud suzdržaniji stav prema autonomašima i nešto pomirljiviji ton prema Hrvatima. Neslaganje s autonomašima pokazuje i polemika *Srpskog glasa* s autonomaškim *Il Dalmata*, zbog srpske podrške prijedlogu Mihovila Klaića da se u državne srednje škole u Splitu uvede hrvatski jezik.³⁴

Ovo pokazuje da odnosi između Srba i autonomaša nisu bili bez napetosti. U najvećem broju slučajeva, kad je riječ o nesuglasicama Srpske stranke i autonomaša, *Srpski list (glas)* piše o srpsko-autonomaškim trzavicama u Boki kotorskoj, odnosno samom Kotoru. Godine 1884. *Srpski list* gotovo u svakom broju donosi dopise o stanju u tom gradu. Dopisnici *Srpskog lista* najčešće govore o tome da je tu među autonomašima prevladao katolički fanatizam. Također redovito naglašavaju da su autonomaši zbog vjere zapostavili "istinski temelj" svoje stranke, autonomiju Dalmacije, tj. protivljenje njenom sjedinjenju s banskom Hrvatskom. Slične podatke nalazimo i za Dubrovnik, gdje prema pisanju *Srpskog lista* Hrvati vjerskom propagandom uspijevaju pridobiti autonomaše na svoju stranu. Dopisnik iz Dubrovnika čak kaže da protiv tamošnjih Srba djeluje "hrvatsko-klerikalna-autonomaška stranka". Slično tome dopisnik *Srpskog glasa* iz Benkovca kaže da su Narodna stranka i autonomaši postigli sporazum na bazi vjere.³⁵

---

³² Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1888., Brzotisaak *Narodnog lista*, Zadar, 1889., str. 250-262.

³³ "Poslije izbora", *Srpski list*, 19/1888.; "Poslije izbora", *Srpski list*, 19/1888.; "Pabirci", *Srpski glas*, 9/1888.; "Pabirci", *Srpski glas*, 10/1888.

³⁴ O pregovorima Narodne stranke i Srpske stranke opširnije Trpimir MACAN, *Mihovil Klaić*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 297-308.; "Pabirci", *Srpski glas*, 9/1888., "Pitanje o jeziku", *Srpski glas*, 45/1890. *Srpski glas*, iako podržava Klaićev prijedlog ne propušta istaknuti da je riječ o jeziku koji je "*srpski ili kao se u Dalmaciji naziva hrvatsko-srpski*".

³⁵ "Domaće", *Srpski list*, 13/1884.; "Naši dopisi", *Srpski list*, 24/1884., 31/1884., 37/1884., 12/1885., 29/1890. Ovdje treba spomenuti pisanje *Narodnog lista*, u čijim dopisima ne samo iz Boke nego i iz ostalih dijelova tadašnje Dalmacije fanatizam i vjersku netrpeljivost nalazi na srpskoj strani. Vidi "Naši dopisi osobiti", *Narodni list*, 47, 73/1882. 64, 68/1884. Splitski *Narod* piše da su se autonomaši i Srbi u Kotoru sukobili oko podjele mjesta u upravi grada. "Nedolični savez", *Narod*, 67/1884.

Međutim, postojali su i drugi razlozi za sukobe, narodnosno odnosno jezično pitanje u tadašnjoj Dalmaciji. Ta pitanja bila su izrazito divergentne točke između Srba i autonomaša. Tako već spomenuti zastupnik Srpske stranke u Dalmatinskom saboru, Ignacije Bakotić 1887. polemizira s Bajamontijem o vrijednosti “*našeg srpskog jezika*” i njegovoj doraslosti talijanskome. On odbija Bajamontijev prijedlog o školovanju na talijanskome, ali također kaže da vlada i Hrvati odnosno Narodna stranka taj narodni jezik loše upotrebljavaju i nagrdjuju.³⁶ Kao što vidimo, stajalište sasvim suprotno onome koje je u Dalmatinskom saboru tri godine prije iznio Petranović, također zastupnik Srpske stranke. U načelu bi se moglo reći da Srpska stranka u narodnosnom i jezičnom smislu želi isto što i Narodnjaci: “ponarođenje” Dalmacije, ali sa isključivo srpskim predznakom. Talijanima se nudi tolerancija njihova jezika i nacionalnosti.

Razloga za sukob bilo je na lokalnim razinama mnogo više. Koliku su ulogu lokalni interes igrali u tadašnjoj dalmatinskoj politici, može posvjedočiti jedan programski članak *Narodnog lista* iz 1884. Tu se “*lokalne podjele*” navode kao jedna od najvećih opasnosti za jedinstvo Narodne stranke.³⁷ Iz toga se može zaključiti da su “*lokalne podjele*”, tj. lokalni interesi imali vrlo veliku ulogu. Istraživanju značaja lokalnih interesa i sukobljavanja u tadašnjoj dalmatinskoj politici nije dosad posvećivana dovoljna pozornost. Bolje upoznavanje i određivanje specifičnih lokalnih interesa koji su se preplitali kroz načelne političke sukobe, bacilo bi novo svjetlo na problem onodobnog srpskog nacionalnog pokreta ali i na političke i društvene prilike u tadašnjoj Dalmaciji općenito. Pokušaj detaljnijeg razmatranja tog problema ovdje, nadišao bi granice ovog istraživanja.³⁸

Ipak, kao primjer koji zorno pokazuje postojanje srpsko-autonomaške napetosti na lokalnim razinama, može poslužiti odnos *Srpskog glasa* prema pobjedi koalicije autonomaša i Srba na općinskim izborima u Dubrovniku 1890. U pisanju *Srpskog glasa* o ovim izborima ni u jednom trenutku se ne spominju autonomaši. Prvu reakciju na izborne rezultate donosi pod znakovitim naslovom “Srpska pobjeda u Dubrovniku”. Spomen autonomaša nalazimo tek dosta kasnije, u polemici lokalnog srpskog vođe Nikše Gradija s *Narodnim listom*, gdje on autonomaše gotovo proglašava Srbima. Gradi, na kraju, ipak priznaje da će nakon izborne pobjede biti potrebna naknadna pogodba među dvjema strankama.³⁹ Sličan stav Srba prema autonomašima u Dubrovniku nalazimo i nekoliko godina ranije. Tada dopisnik *Srpskog lista* iz Dubrovnika kaže da su se autonomaši ispričali Srbima zbog prijašnje suradnje s Narodnom strankom te konstatira da je Dubrovnik time dobio još jednu srpsku stranku.⁴⁰ Na drugom pak mjestu dopisnik *Srpskog glasa* iz Kotora

---

³⁶ Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora 1887., Brzotisak *Narodnog lista*, Zadar, 1888., str. 397-402.

³⁷ “Proračunstvo za godinu 1884.”, *Narodni list*, 2/1884.

³⁸ Vrijedan prilog istraživanju ovog problema svakako je pristup koji je primijenio Nikša STANČIĆ u opsežnom članku Integraciona ideologija dalmatinskih narodnjaka 1860/61. godine, *Radovi instituta za hrvatsku povijest*, 11/1978. te u knjizi *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, Zagreb, 1980.

³⁹ “Srpska pobjeda u Dubrovniku”, *Srpski glas*, 20/1890; “Časnom gospodinu dr. Peru Čingriji”, *Srpski glas*, 28/1890.

⁴⁰ “Naši dopisi”, *Srpski list*, 46/1886.

autonomaške zastupnike u Općinskom vijeću jednostavno pretvara u Srbe katolike.⁴¹ Ovakav stav Srba prema autonomašima na posebno zanimljiv način iznosi *Srpski glas* 2/1891. u članku Dr. Antun Bajamonti. Tu se pored ostaloga donosi i tumačenje poznate Bajamontijeve izjave *Slavi anche domani, Croati mai*. Autor članka kaže da je Bajamonti u stvari rekao *Serbi domani, Croati mai*.⁴² Stoga treba reći da su, iako je to na stranicama *Srpskog lista (glasa)*, iz razumljivih razloga uglavnom prešućivano, Srpska stranka i autonomaši ipak bile suprotstavljene u nizu pitanja. Riječ je ponajprije o jeziku, narodnosti, a ponekad i o vjerskim gledištima. Ono što ih je stvarno povezivalo, bilo je neprijateljstvo prema Narodnoj stranci⁴³, odbijanje sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom te politička slabost obiju stranaka.

Zaključak

Pisanje *Srpskog lista (glasa)* ukazuje da su odnosi Srba i autonomaša u Dalmaciji 80-ih godina XIX. stoljeća bili daleko od skladnih. Ipak, postojanje jasnog, zajedničkog političkog interesa, protivljenje hrvatstvu odnosno Narodnoj stranci, bilo je dovoljno dobar motiv da se politička suradnja održi. Ovome valja dodati nemogućnost obiju stranaka da na pokrajinskoj i na gotovo svim lokalnim razinama samostalno odnesu prevagu. Tu političku slabost obiju stranaka te, u tom smislu, postojanje jasnog političkog računa za suradnju *Srpski list (glas)* priznaje od samog početka. Tijekom 80-ih godina *Srpski list (glas)* u najvećem broju slučajeva brani autonomaše. Odbija optužbe o talijanskom iredentizmu, zalaže se za očuvanje utjecaja talijanskog jezika i kulture, priznaje postojanje talijanske nacije u tadašnjoj Dalmaciji, koju, smatra *Srpski list (glas)*, Hrvati jednako progone kao i srpsku. Osim toga, na primjeru Italije Srpska stranka želi dokazati prevagu principa narodnosti nad državnim pravom, koje tada prevladava u hrvatskoj politici. U uspostavljanju političkih, a kasnije i dinastičkih veza između Italije i Crne Gore *Srpski list (glas)* vidi zalog talijansko srpskog prijateljstva. Zbog toga dosljedno brani autonomaše, pa čak Lapennu i Bajamontija od "hrvatskog proganjanja".

Ipak najčvršća, ideološka, osnova za suradnju Srba i autonomaša bilo je, kako ga *Srpski list (glas)* naziva "pravo autonomaško načelo", tj. protivljenje sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom. Koliko je za Srpsku stranku važna ova osnovica, vidi se i iz vrlo čestog predbacivanja autonomašima da su to načelo napustili. Upravo napuštanje tog načela i suradnja s Hrvatima na "vjerskoj (katoličkoj) osnovi" za *Srpski list (glas)* najčešći je razlog sukoba Srba i autonomaša. Vjerski animozitet kao uzrok sukoba došao je do

---

⁴¹ "Naš dopis", *Srpski glas*, 44/1890.

⁴² Ovdje treba imati na umu niz članaka Lazara Tomanovića pod naslovom "Andrija Kačić-Miošić prema Srbima i Hrvatima" koji su izlazili u *Srpskom listu* u ljeto 1886. (Vidi *Srpski list*, 22-29/1886.) Tu je Tomanović upotrebu imena *Slaven* kod Miošića proglasio sinonim za Srbina. Takva je teza trebala biti osnova za navedeno tumačenje Bajamontijevih riječi, tj. da je rekao *Slavi*, a u stvari mislio *Serbi*.

⁴³ Splitski *Narod* to naziva "mržnja prema Hrvatima", "Nedolični savez", *Narod*, 38/1884.

izražaja posebno u Kotoru gdje je vjerska isključivost i Srba i autonomaša pridonijela sukobima.

Na kraju treba ponoviti. Srbe i autonomaše 80-ih godina XIX. stoljeća povezivalo je neprijateljstvo prema Narodnoj stranci, odbijanje sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom te politička slabost obiju stranaka. Suprotstavljeni su bili u jezičnim, narodnosnim i vjerskim gledištima.

*Tihomir Rajčić: THE BEHAVIOUR OF THE SERBIAN PARTY TOWARDS THE
DALMATIAN AUTONOMISTS IN AUSTRIAN DALMATIA*

Summary

The author in the article investigates the behaviour of the Serbian Party towards the Autonomists in Austrian Dalmatia during the eighties of the XIXth century. Initially, the author establishes that the cooperation of the Serbs and the autonomists was founded on pronounced common interests. Firstly, this was manifested in the opposition to the unification of Dalmatia with the rest of Croatia but also in the rejection of Croatianism as such. The second reason for their cooperation was the political weakness of both these parties. The public pronouncements of the Serbian party regarding the autonomists were in most instances positively intoned. These pronouncements expressed a common interest of defending the Serbian and Italian nationalities against "Croatianisation", resistance against "the political violence" of the People's party which was pictured as the extended hand of Austrian rule. Because of these reasons the Serbs rejected the accusations levelled at Italian irredentism and defended the right of the existence of a separate Serbian nationality in Dalmatia. In the political struggles the Serbs supported the autonomist candidates Bajamonti and Lappen. In continuation, the author concludes that the relations between the Serbs and the autonomists were not always harmonious. On the contrary, the Serbs frequently accused the autonomists for the betrayal of "authentic autonomist principles" and for religious intolerance. Conflicts broke out regarding language and ethnic issues. On the basis of this, the author concludes that the Serbian party and the autonomists were opposed regarding language, ethnic and religious issues. What really brought them together was their hostility towards Croatianism ("Croatianisation"), their rejection of the unification of Dalmatia with the rest of Croatia and the political weakness of their respective parties.